

З ЧИСЛА „НЕБАЖАНИХ ОСІБ”

Іван Гончар пішов із життя так, як і жив – красиво. Піднявшись над велелюдним натовпом, укритий за старовинним козацьким звичаєм червоною китайкою, він проплив востаннє вулицями рідного Києва, оплакуваний тисячами своїх співвітчизників. Умиротворене смертю обличчя і ледь вловима, неповторна усмішка свідчили, що ця людина з чистою совістю виходила на вічний спочинок. Лише порізане зморшками високе чоло нагадувало, скільки довелося пережити нашому великому землякові на важких життєвих перехрестях.

Цією публікацією вшановуємо річницю смерті члена Президії Всеукраїнської спілки краєзнавців, ревного хранителя національно-культурних традицій українського народу Івана Макаровича Гончара.

Для тих, хто прощався з Іваном Гончаром під високим склепінням Володимирського катедрального собору, все виглядало урочисто й скорботно. Море полум'яніючих живих квітів, знайомі обличчя відомих державних діячів, майстрів культури, учених... Так проводжають востаннє тих, хто за життя став духовним поводитирем, сумлінням нації. Але яким непротим і тернистим був шлях Івана Гончара до всенародного визнання.

Переглядаючи колись суворо засекречені документи найвищого політичного керівництва, Комітету державної безпеки, переконуємось, що протягом останніх трьох десятиліть життя І. Гончар належав до числа „небажаних осіб”, які завдавали чимало клопоту апологетам тодішнього режиму.

І чого, здавалося на їхній погляд, не вистачало Іванові Гончару? Відомий скульптор, заслужений діяч мистецтв України, автор блискучих портретів композитора Миколи Лисенка, письменника Олесь Гончара, поета Андрія Малишка,

творець пам'ятника Максимові Горькому в Ялті, переможець багатьох творчих конкурсів... Замовлень – дай Боже виконати. Аж ні, заходився збирати всякий „мотлох” і створювати музей, переконувати всіх і кожного у винятковому значенні цієї культурницької праці.

Голова Комітету державної безпеки при Раді Міністрів УРСР В.Нікітченко не раз повідомляв ЦК КП України, Міністерство культури, Спілку художників України про те, що „приватну збірку українського народного мистецтва в будинку скульптора І.М.Гончара систематично відвідують представники різних областей республіки, в тому числі націоналістично настроєні елементи, які використовують своє перебування там для ідеологічного впливу на відвідувачів”¹.

Збирати докази такої „антирадянської націоналістичної діяльності” було не важко. Вистачало переглянути саму книгу відгуків, щоб переконатися, як впливає самотутня експозиція на формування такої небажаної тоді національної самосвідомості. „У цьому

чудовому храмі українського мистецтва, – писала у своєму відгуку Надія Світлична, – зібрано стільки людської душі, що хочеться низько вклонитися невтомному Іванові Макаровичу. Прикро стає за багатьох земляків, які забули батьківську мову і давні традиції України. 1 червня 1963 р.”².

Мине багато років і активний учасник дисидентського руху, в'язень радянських концентраційних таборів, Надія Світлична, перебуваючи далеко від батьківщини, згадуватиме про свої враження від музею, який став для неї символом духовного відродження нації.

Скільки намагалися говорити з Іваном Гончарем, скільки рекомендували передати колекцію до державних музеїв, скільки умовляли, погрожували – однак не зрікся він справи, якій присвятив себе.

Роз'їжджаючи по українських містах і селах, збираючи унікальні зразки народного мистецтва, бачив, як унаслідок людської байдужості, руками місцевих партійних і радянських керівників нищать унікальні пам'ятки історії та культури. Зanedбані, з потемнілими банями церкви, понищені вівтарі свідчили про тяжку хворобу українського радянського суспільства. Совість художника і громадянина не дозволяла пройти повз ці кричущі факти безпам'ятства і безкультур'я.

Після однієї з експедиційних поїздок по західних областях України І.Гончар звернувся до уповноваженого Ради в справах Руської православної церкви при Раді Міністрів СРСР по Українській РСР Г.Пінчука щодо відновлення церков у селах Вижниці Вижницького району Чернівецької області та Охлопові Горохівського району Волинської області. У своєму клопотанні І.Гончар заручився підписами тисяч віруючих, однак усі його зусилля виявилися марними. Ще більше, інформація про „негідний вчинок” відомого скульптора, який зв'язався з „релігійними фанатами”, надійшла секретареві ЦК КП України А.Д.Скабі, який доручив своєму апаратові розібратися з „зарвавшимся мистцем”³. А тут ще випадок з пам'ятником Шевченкові в селі Шешорах...

У травні 1965 року в Шешорах Косівського району Івано-Франківської області з ініціативи голови місцевої сільської Ради Михайлюка

було створено комітет для відновлення пам'ятника Т.Шевченкові, встановленого ще в 1914 році й зруйнованого під час війни. Цей комітет доручив І.Гончару створити погруддя Кобзаря.

На думку членів комітету, відкриття пам'ятника Т.Шевченкові в Шешорах мало перетворитися на торжество української культури, свято повернення до багатовікових традицій рідного народу. Саме з цією метою 8 серпня 1965 року прибули на Косівщину син Івана Франка Тарас, член Спілки письменників Юрій Назаренко, диктор українського радіомовлення Тетяна Цимбал, журналіст В'ячеслав Чорновіл, хор „Гомін”.

Налякане місцеве начальство, побачивши в таких заходах демонстрацію націоналістів, у день відкриття пам'ятника виставило міліцейські пікети, які завертали автомашини й потоки людей, що прибували на шевченківське свято.

Ганебна акція органів влади в Шешорах викликала глибоке обурення української інтелігенції, мала негативний відгук далеко за межами України.

Проте найвище політичне керівництво не тільки не дало належної оцінки діям косівських безбаченків, а навпаки, посилювало репресії проти організаторів та учасників цього культурного заходу. ЦК КП України доручив парткомам, Спілці художників і Спілці письменників обговорити „негідну поведінку” комуністів – скульптора І.Гончара, члена СПУ Ю.Назаренка, а партійній організації „Робітничої газети” – журналіста А.Кореневича. Дорогою ціною розплатився за участь у мітингу В'ячеслав Чорновіл, якого на вимогу загальних зборів працівників комсомольської газети „Молода гвардія” було звільнено з роботи⁴.

Після історії з пам'ятником у Шешорах ім'я Івана Макаровича Гончара було в забутті. Його безжально викреслювали зі шпальт газет, знімали з уже підготовлених до випуску теле- й радіопередач. Саму згадку про І.Гончара вважали чи не державним злочином.

Саме тому як свідчення про зняття опали з невтомного збирача народних скарбів сприйняла інтелігенція України вихід на екрани Києва та області документального фільму „Соната про художника”. Однак, відразу після

прем'єри почувся окрик з Київського обласного комітету партії. „Фільм, що поставлений на Українській студії хронікально-документальних фільмів у 1967 році режисером В.Шкуріним за сценарієм В.Костенка, – повідомляв ЦК КПУ керівник столичної партійної організації В.Цибулько, – позбавлений чіткого класового підходу до оцінки і зображення явищ минулого, ідеалізує старовину, в своїй основі містить розповідь про скульптора Івана Гончара, який допускає націоналістичні збочення, за що у свій час виключений з членів КПРС. Головним об'єктом зображення у фільмі є приватне зібрання старовинних, переважно побутово-релігійного характеру цінностей, яке Іван Гончар намагався використовувати для поширення націоналістичних поглядів”⁵.

Бюро Київського обкому партії, розглянувши питання „Про кінофільм „Соната для художника”, рекомендувало зняти стрічку з прокату, а всіх причетних до створення і

випуску її на екран, притягнути до суворої партійної відповідальності.

Гортаємо одну за одною підшивки документів. У них – кожний крок, а відтак – усе життя Івана Гончара – людини, яка повстала проти геростратів української культури і здобула перемогу в ім'я сучасників. В ім'я нащадків.

Олег БАЖАН,

викладач Полтавського педагогічного інституту

Примітки

¹ Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГОУ). – Ф. 1. – Оп. 25. – Спр. 183. – Арк. 177.

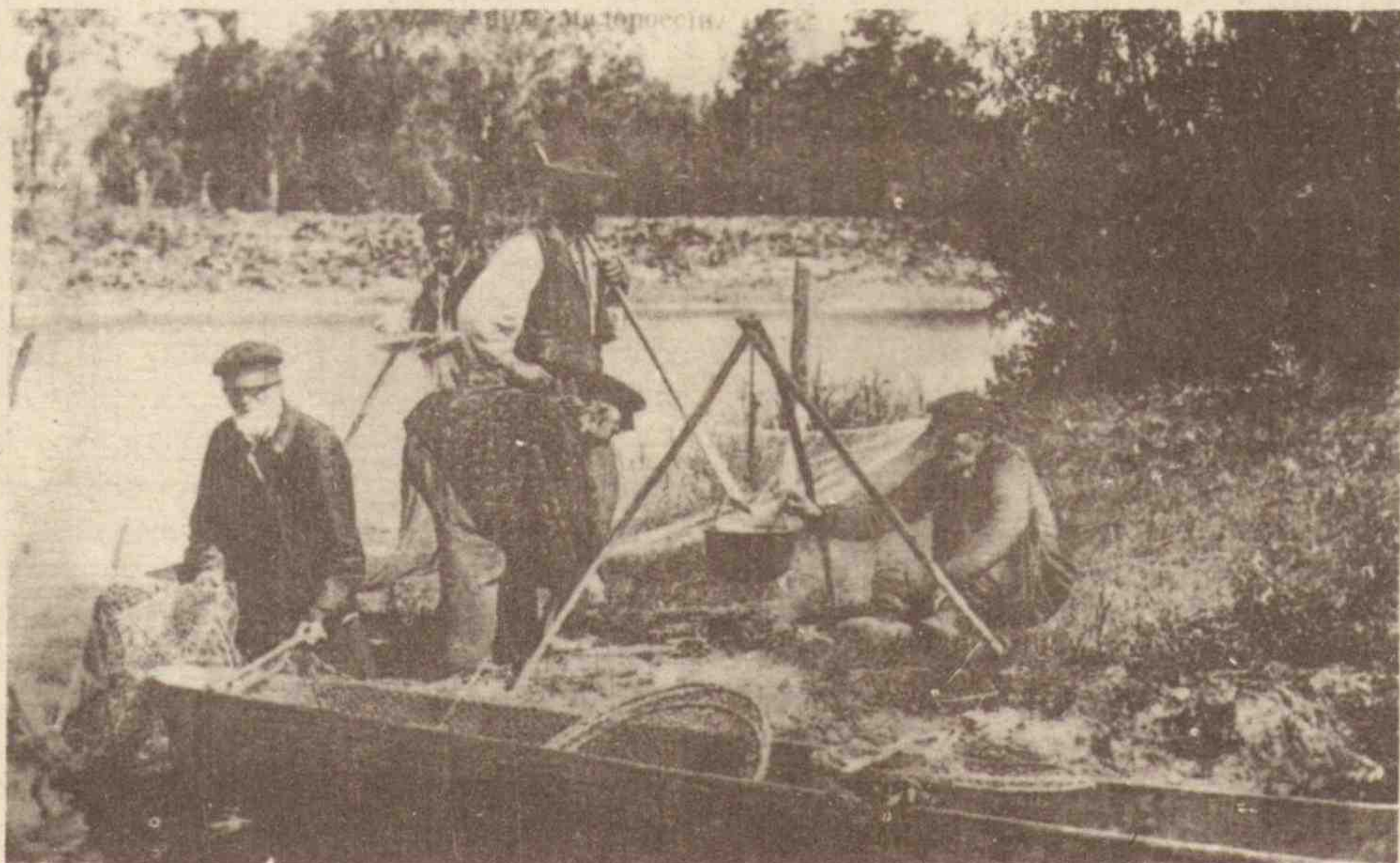
² Ясиновський В. Дім, де відроджуються серця // Неопалима купина. – 1993. – № 2. – С. 93.

³ ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 31. – Спр. 2403. – Арк. 141–143.

⁴ Там само. – Оп. 24. – Спр. 5998. – Арк. 41–44.

⁵ Там само. – Оп. 25. – Спр. 869. – Арк. 44–45.

ДІЛЕННЯ СВІТЛИНИ

*Рибалки на березі річки.
Полтавська губернія. 1915 р.*